

қалауымен тікелей байланысты болуы қажет. Халық өз мүдделерін қорғау үшін де бас кейіпкерлердің үгіт-насихаттарынан кейін ғана күресуге бел буады.

Романның әрбір бөлімінде халықтың, яғни «біздің көшенің» тұрғындарының «естеліктерінің шалалығы», «кейіпкерлер қол жеткізген әділетті қоғамды, адамгершілікке негізделген ортаны сақтай алмаулары» туралы сөз болады. Бірақ романның түйінінде әңгімелеушінің интонациясы өзгереді. Романды қорытындылайтын соңғы жолдарда автор келешекте әділетті қоғам құруда халық білім мен ақылға жүгінеді деген тұжырым жасайды.

«Біздің көшенің аңыздарында» діннің қоғамды өзгертудегі роліне күмән келтіріліп қана қоймай, сонымен қатар, қоғамдық құрылым принципі ретіндегі жеке бас билігі қатаң сынға алынады. Махфуздың сынына негіз болған - адам табиғатының екі жақтылығы, яғни, адам бойында әрқашан өзара тайталасып тұратын опасыздық, тек материалдық дүниені ойлау мен жоғарғы, рухани байлық бастаулары. Жазушының мұндай көзқарасы Египеттің қоғамдық өмірінен алынған тәжірибеге сүйене отырып зерттеуінен пайда болған. Халық мүддесін қорғау, халықтың пікірімен санасуға шақыру романда дәл осы күнге негізделіп айтылған. Тек сол бір тұжырымға келу үшін, Махфуз адамзат тарихына экскурс жасайды, бүгінгі күнге дәлелді әрі мәні бар фактілермен оралу үшін, сонау өткен, көне замандарға тереңделе түсетін ойлаудың параболалық формасын жасайды. Нагиб Махфуз бүгінгі күнгі өмір шындығы жайлы талас-тартыста жеңу үшін, оның көз алдындағы халықтың мүшкіл жағдайын дәлелдеп, оны жақсартуға мүмкіндік бар екеніне барлығының көзін ашу үшін өткен заманның аргументтеріне арқа сүйейді. Әділеттіліктің қайнар көзін халықтан

тапқан Махфуз әлеуметтік әділеттілікті құру перспективасын халықты ғылыми білімдерге баулумен байланыстырады. Оның ойынша, білім нәрімен сусындаған, көзі ашық, оң солын ажырата алатын халық белсенді қоғамдық күшке айналады.

Жазушы романда «жарқын болашақ» қашан қарапайым халықтың есігін қағып тұрады?! - деген сұрақты жауапсыз қалдырады.

Иә, Нагиб Махфуздың шығармашылығын, еңбектерін парақтай отырып, «Біздің көшенің аңыздары» атты романы басқаларынан құрылымы, мағынасы жағынан мүлде өзгеше екендігін мойындағанымыз ақиқат. Оның да өзіндік себептері бар. Бұл роман Египет тарихының өтпелі кезеңінде жазылған. Алдыңғы жолдар келешектің көрінісін айқындау үшін керек еді. Қоғам дамуының жолдарын іздестіру қатаң саяси, идеологиялық күрес атмосферсында жүріп жатты.

1. Коцарев.Н.К. Писатели Египта. XX век. Москва «Наука», 1975
2. Махфуз.Н. Избранное: Романы. Перевод с арабского. Москва «Радуга»,1990
3. Нагиб Махфуз. Перевод В.Н. Кирпиченко. Москва « Панорама »,1992

В статье рассматривается идея социальной справедливости романа «Предания нашей улицы» египетского выдающегося писателя Н.Махфуза, который внес неоценимый вклад в развитие арабской литературы.

This article considers the ideas of social justice in the novel Najib Mahfous «Legends of our street ». Najib Mahfous made an invaluable contribution to development of the Arabic literature.

Д.М. Кенжекеева

ҚЫТАЙ ЛИНГВИСТИКАСЫНДАҒЫ ФРАЗЕОЛОГИЯНЫҢ ОРНЫ

Фразеология (грек. phrasis- «калыптасқан сөз» және logos-«ілім»)– фразеологиялық жүйенің қазіргі жағдайын және тарихи дамуын зерттейтін тіл туралы ғылымның бір саласы. Фразеология деп сондай-ақ құрамы жағынан тұрақты тіркестер–фразеологизмдердің бүкіл жиынтығын да атайды. Орыс (кеңестік) ғылымында фразеология жеке лингвистік мәселеден тіл білімінің ірі бөліміне айналған /1, 9/.

Қытай тілінде фразеология жеке ғылым ретінде бөлінбейді, оны лексикология құрамында қарастырады, сондықтан олар сөздіктерге сөздермен қатар енгізіледі, бұл оларды іздеуді жеңілдетеді.

Фразеологияның зерттеу нысаны фразеологиялық құрылымдар, яғни тілде қалай қалыптасса, біздің жадымызда қалай сақталса, солай айтылатын тұрақты сөз тіркестері. Фразеологияда сөзге семантикалық балама болатын тұрақты сөз тіркестері де, сондай-ақ семантикалық және құрылымдық жағынан сөйлем болып келетін тұрақты сөз тіркестері де, яғни айтылатын барлық бірліктер зерттеледі /1, 10/.

Өрқандай құрылымдарды фразеологиялық құбылыстарға жатқызу немесе оларды фразеологиялық құрылымнан тысқары қарастыру атаулық немесе қатынастық бірлік екендігіне емес, олардың жадымыздан толығымен алынатындығы немесе қатынас барысында жасалатындығына байланысты. Тілдік құбылыс ретіндегі фразеологияның көлемін мұндай анықтауды, және фразеологияны лингвистикалық пән ретінде қарастыруды қазіргі уақытта көптеген тіл танушылар қолдайды.

Фразеология (орыс тіл тануында) қалыптасқан, біркелкі жүйе. Ол дербес қасиетке ие, өйткені фразеологизмдер бір жағынан жеке сөздерден, екінші жағынан еркін сөз тіркестерінен айырмашылығы бар, сонымен бірге жалпыұлттық тілдің барынша күрделі жүйесіне кіреді, оның әр түрлі деңгейлерімен белгілі қатынастарға түседі /2, 15/.

Фразеологияның алдында тұрған басты міндет–тілдің фразеологиялық жүйесін

қазіргі және тарихи жағынан, оның бір жағынан лексика мен сөзжасам жүйесімен, екінші жағынан грамматикамен байланысы мен өзара қатынасын тану. Фразеология тілдік құбылыс ретінде жай ғана фразеологиялық құрылымдардың жиынтығы емес, сөздермен және бір-бірімен салыстырмалы және өзара байланысты бірліктердің белгілі бір жүйесі болғандықтан, тіл туралы ғылымның бұл саласында фразеологиялық құрылымдар жан-жақты қарастырылуы тиіс. Қазіргі уақытта олар семантикалық тұтастығы, көркем және қоғамдық-публицистикалық әдебиетте стилистикалық қолданылуы жағынан жақсы зерттелген. Дегенмен де фразеологиялық құрылымдарды басқа да жақтардан, атап айтсақ: тілдің басқа да елеулі бірліктері қатарындағы өзіндік қасиеттері, лексикалық құрамы, құрылымы, мәні, құрамдас бөліктерінің морфологиялық қасиеттері, пайда болуы, қолдану аясы және стилистикалық безендірілуі, сондай-ақ салыстыру және салғастырмалы-тарихи тұрғыдан қарастыру да үлкен рөл атқарады.

Фразеологиялық құрылым, немесе фразеологизм, немесе фразеологиялық бірлік (бұл түсінікке сөздер, сөз тіркестері және сөйлемдер кіретін болғандықтан) деп семантикалық бөлінбейтін, ерекше тұтастық мәні, компоненттік құрамының тұрақтығы тән тұрақты тіркестерді айтамыз. Фразеологиялық құрылым барынша күрделі және қайшылықты бірлік болып табылады. Бөлек жасалған құрылым бола тұрып, ол біртұтас мәнге ие. Кейбір қасиеттері фразеологизмді сөз тіркесімен, кейбір қасиеттері сөзбен жақындастырады. Фразеологиялық құрылымның мазмұны мен айтылу тәсілі арасындағы сәйкессіздіктер негізінде көптеген өтпелі, аралық құбылыстар пайда болады.

Фразеологизмдердің оларды қарапайым сөздерден де, сөз тіркестерінен ерекшелендіретін бірқатар өзіне тән айырмашылықтары бар. Фразеологизм құрамның тұрақтылығын, құрылымның құпиялылығын, сөздердің бекітілген тәртібін, айтылу жүйесін, семантикалық бүтіндігін (тұтастық мәні) сипаттайды.

Фразеологизм құрайтын сөздер біріге және сөз тіркесі формасын сақтай отырып, өзінің дербес лексикалық мәнін жоғалтады, семантикасы бойынша жеке сөзге немесе тұтас сөйлемшеге сай келетін жаңа мәні бар тұтасты құрайды. Фразеологизмдер тілде жиі және ұзақ, кейде ғасырлар бойы қолданылу нәтижесінде тұрақтанады. Олар тілде белгілі сөз тіркестерін қайта қарастыру жолымен пайда болады және дамиды, олардың қайнар көзі әдеби ескерткіштер де болуы мүмкін.

Қытай тіліне фразеологиялық қордың бай болуы, ондағы тілдік бірліктердің сан алуандығына тән. Көптеген фразеологиялық бірліктер ежелде пайда болып, бүгінгі күнге дейін жетіп отыр. Қазіргі заманғы қытай тілі жаңа фразеологиялық бірліктермен толығын жалғастыруда.

Фразеологиялық бірліктер былай бөлінеді:

I. Өзіндік-мәнерлеулік, тұрақты сөз тіркестерін қолдануда ауыспалы немесе теңеулік мағыналармен байланысты емес, солай бола тұрса да олар эмоционалдық-бағалаулық және мәнерлеулік мағыналармен сипатқа ие.

Мыс. 骇人听闻 Hai ren ting wen -жан түршігерлік

不可名状 Bu ke mingzhuang-айтып жеткізе алмайтын.

II. Қытай фразеологиясындағы бейнелеу-мәнерлеулік амалдары айқын, мәнерлі, олар көркем бейнелер жасайды. Олар өздерінің тура мағынасында түсінілмейді, теңеу түрінде қолданылады, оларды 4 топқа /1,17/ бөліп қарастыралық:

1) 成语-дайын сөйлемшелер –қытай фразеологиясы жүйесіндегі маңызды топ (орыс тіліне «идиома» деп аударылады). 成语 -ежелгі қытай тілінің нормалары бойынша құрылған дайын тұрақты сөз тіркесі. Семантикалық тұтас бірлік, жалпылама-ауыспалы мәні бар, мәнерлік сипатқа ие, сөйлем мүшесі болады.

2) Халықтық сөз тіркестері – 言语 уану –халық арасында қолданынылып жүрген тұрақты сөз тіркестері, олар қарапайым сөздермен терең мәнді бейнелейді (орыс тілінде мақал және мәтелдерге сай келеді). Мақал-қысқа

бейнелік, өнегелік сипаттағы нақыл сөз. (Кәрі қасқыр жол біледі). Мәтел-кең түсінік, қолданыстағы сөйлемше.(Кімді айтсаң сол келеді).

Халықтық сөз тіркестері толық пікірді білдіреді, синтаксистік аяқталғандығымен сипатталады. Сөйлем ретінде қолданылады, көбінесе екі синтагмаға бөлінеді. Олардың құрамында жіктеу есімдігі болмайды, кейде лексикалық қайталаулар кездеседі, үнемі мәнді, сөйлеушінің субъективті қатысын көрсетеді. 人不欺地皮, 地不欺肚皮 Ren buqi dipi, di buqi dupi- адам жерді өкпелетпейді, жер адамды ренжітпейді.

活到老, 学到老 Huo dao lao, xue dao lao- жүз жыл өмір сүрсең, жүз жыл оқы.

3) Ұшталған сөйлемдер 惊惧 -jingju-ықшамды, ұшқыр сөз тіркестері, олардың терең мағыналық мазмұны мен үлкен көркемдік мазмұны бар. Орысша «қанатты сөздер» дегенге аздап келеді. Кірме цитаттар жиі қолданылып, қанатты сөздерге айналады, оларды жиі қолданылатын цитаттар деп атайды. Бұл түрдің фразеологиялық бірліктерінің екі негізгі түрі бар: 格言-geyan және 奇说.-qishuo.

а) 格言 -geyan-үлгілі сөйлемшелер-афоризмдер. Мақалдардан өзінің шығу тегімен ерекшеленеді: мақалдар-халықтық сөз тіркестері, афоризмдер әдеби шығармалардан шыққан. Афоризмдер жиі философиялық сипаттағы, өнеге айтарлық нақылдар түрінде көрінеді, ұрпақтан ұрпаққа жинақталған өмірлік тәжірибелерді жалғап отырады. Мағыналық мазмұны толық және аяқталған, сөздік құрамы қысқа да нұсқа.

意所不欲, 勿施于人 Yisuo buyu, wushi yu ren-өзіңе қаламайтынды өзгеге жасама (біреуге ор қазба өзің түсерсің)

б) 奇说 -qishuo-әдеттен тыс сөз тіркестері, әдеттегі түсініктерге қарама-қайшы, нақты шындыққа терең қайшылықты көрсететін парадокстар-пайымдаулар. Қысқа қайрылған, ашық стилдік әсері бар, өзіндік пайымдауды көрсетеді.

会浮水的淹死, 会骑马的摔死 Hui fushuide yansi, hui qimade shuaisi-жүзе

билетін суға кетеді, міне билетін аттан жығылады (өзін қауіпке ұшырату) /3, 56/.

4) Толық айтылмаулар, қысқа қайырылған сөйлемдер 歇后语 -xiehouyu екі бөліктен тұрады: бірінші бөлігі салыстыруды, астарлауды, жұмбақты көрсетеді; екінші бөлігі салыстыруды түсіндіруді, астарды ашуды, жұмбақты шешуді білдіреді. Эмоциялық-бағалау мәні бар, айтушының ойдың нысанана деген субъективтік қатынасын береді. Бір мүше әдетте ауыспалы мағынада қолданылады, бұл оған мәнділік береді. Бұл түрдің екі мүшелік сипаты оларды екі қалыпта қолдануға мүмкіндік береді: толық және қысқа қайырылған түрде.

Мыс.: 泥菩萨过河, 自身难保 Ni pusa guo he-zi shen nan bao—қыш бодхисатва өзеннен жүзіп жүзіп өтті—аман қалса болғаны.

千里送鹅毛 Qian li song emao—қаз қауырсынын 1000 ли жерге сыйға жіберу—сыйлық қораш болса да, ең бастысы көңіл. (орысша: сыйлық қымбат емес, сый қымбат).

Қытай тілінің фразеологиясы барлық тілдік стильдерде және де әсіресе әдеби-көркем тілде кең қолданылады. Көптеген фразеологизмдер ежелгі заманда пайда болғанына қарамастан, бізге сол түрінде келіп жеткен. Кейбіреулері кейінірек қалыптасқан. Бірақ көнесі де, жаңасы да қоғамда өз орнын тауып, бәріне таныс және кең қолданыста.

Фразеология (орыс тіл тануында) қалыптасқан, біркелкі жүйе. Ол дербес қасиетке ие, өйткені фразеологизмдер бір жағынан жеке сөздерден, екінші жағынан еркін сөз тіркестерінен айырмашылығы бар, сонымен бірге жалпыұлттық тілдің барынша күрделі жүйесіне кіреді, оның әр түрлі деңгейлерімен белгілі қатынастарға түседі.

Фразеологизмдерді құрайтын, мағына ажырататын қызмет атқаратын фонемалар, фразеологияны тілдің фонематикалық деңгейімен байланыстырады. Фразеологизмдер әр түрлі сөз таптарымен әрқалай қатынаста болады, оны олардың морфологиялық деңгейдегі жүйелік байланыстары сипаттайды. Сөйлемде белгілі қызмет атқара отырып, фразеологизмдер

басқа тіл бірліктерімен синтаксистік деңгейдегі жүйелік қатынастарға түседі.

Лексикалық-грамматикалық сипаттамасы фразеологизмнің мазмұнын құрайды, оның сөйлемдегі синтаксистік қызметін айқындайды.

Фразеологизмде грамматикалық қасиеттердің бар екенін оның сөйлемдегі басқа сөздермен байланысы мен қатынасынан көруге болады, бұл байланыстардың сөйлем құрамындағы басқа сөздер арасындағы қатынастардан еш айырмашылығы жоқ. Сөйлемдегі сөздерге фразеологизм біртұтас бүтін ретінде қатысады. Фразеологизм сөзге қосылуы мүмкін, сөзбен келісуі мүмкін, оны бағындыруы немесе оған бағынуы мүмкін. Лексикалық мәні мен грамматикалық категорияларына байланысты фразеологизмнің сөзбен ортақ қасиеттері бар.

Фразеологиялық жүйе құрамында оларды өздеріне тән белгілеріне қарай біріктіру арқылы пайда болған әр түрлі фразеологиялық жіктелулер (парадигма) кездеседі. Жоғарыда айтылған фразеологизм топтарынан өзге басқаларын қарастыратын болсақ, мысалы, лингвистикалық белгілері бойынша: бір мәнді және көп мәнді, омонимдік, синонимдік, антонимдік фразеологизмдер.

Стилистикалық ерекшеліктері бойынша фразеологизмдерді стилдік таңбаланған және бейтарап деп ажыратады. Фразеологизмдердің синтагматикалық қатынастары олардың лексикалық бірліктердің белгілі бөлігімен тіркесімімен сипатталады. Кейбір фразеологизмдер барынша шектеулі тіркестігімен ерекшеленеді. Сондай-ақ синтагматикалық байланыстарының көптімен ерекшеленетіндері де кездеседі.

Өзінің дифференциалдық белгілеріне (лексикалық-семантикалық және грамматикалық) сәйкес, сондай-ақ сөйлеу тізбегіндегі әрекеті мен өмір сүру ерекшеліктеріне байланысты, фразеологизмдер құрылымдық-семантикалық және функционалдық-стильдік деп бөлінеді. Бұл белгілі жүйе құру үшін және осы арқылы қытай тілінің бүкіл фразеологиялық бірліктерін оңай қарастыру үшін жасалады.

Құрылымдық-семантикалық жіктеу – бұл топтастыру қытай тіліндегі фразеологиялық бірліктерді олардың құрылымдық-грамматикалық және лексикалық-семантикалық белгілері негізінде тиісті бөліктерге бөлу үшін қажет. Бұл жіктеу бойынша фразеологизмдер екі құрылымдық топқа: фразеологизмдер - сөз тіркестері және фразеологизмдер - сөйлемдер болып бөлінеді.

1. Фразеологизмдер - сөз тіркестері.

Бұл түрге сөз тіркесінің құрылымына ие фразеологиялық бірліктер кіреді, оларды кейде фраземалар деп атайды. Фраземалар жекелеген түсініктерді бергендіктен атау септіктік сөз тіркестері болады. Бұл түрдің фразеологизмдері ортақ белгілеріге ие болғандықтан (сөз тіркесін құру), бірақ оларға кіретін компоненттердің семантикалық және тұтастық деңгейі бойынша ажыратылады, оларда екі кіші топқа бөлуге болады: фразеологиялық тұрақты сөздер және фразеологиялықтар тіркестер.

Фразеологиялық тұрақты тіркестер – еркін мағыналы сөздерден тұратын фразеологизмдер. Оларға семантикалық талдау тән. Компоненттер мәндік дербестігін ақтайды, сондықтан тұтастың мағынасы оны құрайтын бөлшектердің мағынасына тең. Бұл топ фразеологизмдерінің басты ерекшелігі олар айтушының сөйлеу барысында құралмайды, тұрақты құрамы мен мағынасы бар дайын бірліктер ретінде қолданылады.

Түсініктердің сөздік белгіленуі бола тұрып, сөздер секілді атау септікті сөз тіркестерінің немесе атаулық қызмет атқаратын сөз тіркестерінің рөлін атқарады. Бұл түрдің фразеологизмдерін кейде еркін сөз тіркестерінен бөліп қарау қиын, өйткені олар тұрақты сөз тіркестерінің шетінде тұр.

Мысалы: 体力劳动 -tili laodong–дене еңбегі, 脑力劳动-naoli laodong–ми еңбегі, 劳动纪录-laodong jilu–еңбек пәні, 政治经济-zhengzhijingjixue–саяси экономика.

Фразеологиялық тіркестер–құрамында бір компонент болса да себепші, арнайы мәні бар сөз болатын фразеологизмдер. Арнайы компоненттер ауыспалы-теңеулік мағынада қолдағылады. Олар тек кейбір

белгілі сөздермен ғана үйлесе алады, демек фразеологиялық байланыстық мағынаға ие. Бұл түрдің фразеологизмдеріне тән нәрсе–фразеологизм түсінігі оның жекелеген сөздерінен емес, барлық элементтерінің жиынтығынан құралады. Мысалы: 黄金时代-huangjin shidai–алтын ғасыр, 黑暗势力-hei'an shili–қара күштер, 硬性规定-yingxing guiding–қатаң ережелер. Бастапқыда бұл түрдің көптеген фразеологизмдері фразеологизмдердің алғашқы элементтері болған теңеулік эпитеттен тұрған. Бірақ кейіннен бұл сөз тіркестері дәстүр бойынша ұзақ уақыт бойына беріле отырып, толығымен теңеулік қасиетінен айрылған. Енді бұл фразеологизмдер тілдік дәстүрмен бекітілген мағынаға ие. Бұл оларды жекелік-авторлық эпитеттерден айырып тұрады.

Келесі фразеологиялық тіркестер вэнь-янь тіл нормалары бойынша құрылған және қос бірбуыннан тұрады. Бұл тіркестер лексикаға ұшыраған болуы мүмкін, мұны олардың түсіндірме сөздіктердегі фонетикалық жазылу түрі көрсетеді. Дегенмен бұл бірліктердің статусы туралы мәселенің басы ашық, өйткені қытай сөзінің шекарасы мәселесі әлі шешілген жоқ. 虚名 xuming–көпірме атақ, 铁证 tiezheng–мықты дәлел, 默契 moqi–үнсіз келісім, 严寒 yanhán–сұрапыл аяз.

Калька фразеологизмдер–шет тілінен қытай тіліне фразеологизм компоненттерін дәйекті аудару нәтижесінде пайда болған сөз тіркестері. Қазіргі қытай тілінде мұндай фразеологизмдер өте көп емес. Мысалы: 黄色工会 Huangse gonghui–сары кәсіподақтар, 黑名单 hei mingdan–қара тізім, 社会渣滓 shehui zhazi–қоғамның азғындары.

Бұл түрдің бірліктеріне тән ерекшелік келісімді мағынасы бар сөздерді синонимдік алмастыру мүмкіндігі, яғни фразеологиялық тіркестің арнайы компоненттерін синонимдік алмастыруға болатындығы. 铁证 Tiezheng–темірдей дәлел, 无法反驳的证据 wufa fanbo de zhengju–бұлтартпайтын дәлел.

2. Фразеологизм - сөйлемдер.

Мұндай фразеологизмдер сөйлем құрылымына ие. Бұл фразеологизмдер түсінік емес, пікірді, тұжырымды білдіреді. Олар қатынастық бірліктер болады, бірақ кейбір фразеологизмдер ұрылымы жағынан сөйлемге сай келгенімен, дербес ақпаратқа ие емес, яғни атаулық бірліктер болады (мұндай жағдайда олар сөйлем мүшелерінің бірінің рөлін атқарады). Мұндай түрдегі фразеологизмдер қатынас барысында пайда болмайды, ойдан тұтастай алынады. 少年老成 Shao nian lao cheng—жасына қарамай ақылды (жас кезінде қарт болды); 少见多怪 shao jian duo guai—аз көргенге бәрі таңсық (аз көрген, көбіне таңданады);

Функциональдық-стильдік топтастыру

Бұл топтастыру қытай тілінің фразеологизмдерін қоғамдық қолдану аясы мен қандай стильге жататындығына байланысты бөлу. Бұл топтың фразеологизмдері әдетте тілдік штамптарды білдіреді. Тілдік штамп дегеніміз тілде үнемі дайын түрінде қолданылатын және функциялық-стильдік мағынасы бар тілдік бірлік (негізінен сөз тіркесі, кейде сөйлем).

Мұндай топтастыру фразеологизмдерді: ауызекі, публицистикалық, ғылыми-техникалық және ресми-іскерлік стильді фразеологизмдер, сондай-ақ көмекші фразеологизмдер деп бөледі.

Ауызекі тіл әдеби қытай тілінің сөйлесу стилінің ауызша формасы болғандықтан, онда сөздік нақысты сөздер, айтылу штамптарының өте көп машықтық, түрлік формалары бар.

Айтылу штамптары—әртүрлі құрылымы, мәндік және функциялық ерекшеліктері бар фразеологиялық бірліктер. Олардың кейбіреулеріне жоғары дәрежелі айқындылық тән.

Ауызекі стилінің фразеологизмдері: тұрмыстық тіл формулалары, этикеттік тіл формулалары және әдеттегі сөйлесу сөздері деп бөлінеді.

Тұрмыстық тіл формулалары. Адамдардың күнделікті тұрмысында көптеген машықты фразеологиялық сөз тіркестері кең және сан алуан түрде қолданылады. Мысалы: 一般地说 yiban de shuo, 一般来说 yiban lai shuo —жалпы айтар

болсақ; 一般所谓 yiban suowei—деп айтқандай; 换句话说 huan ju hua shuo —басқаша айтар болсақ; 严格的说 yangge de shuo—нақты айтар болсақ; 坦白地说 tanbai de shuo—ашық айтар болсақ.

Тілдік этикет формулалары. Бұл түрдің фразеологизмдері диалогтағы қарсы лебіздер мен тілдік этикет формулалары болады. Бұл фразеологизмдер диалогтық сөйлесу барысында қолданылады. 如果不反对的话 Ruguo bu fandui de hua—егер қарсы болмасаңыз; 并不反对 bing bu fandui—тіпті де қарсы емеспін; 如果没记错了德化 ruguo mei jicuole de hua—егер қателеспесем;

Публицистикалық стиль фразеологизмдері.

Публицистикалық стильдің өзіндік фразеологиялық қоры бар, өйткені ол қытай әдеби тілінің функционалдық стилі болып табылады. Бұл стилдің фразеологизмдері фразеологиялық бейнелі сөйлемшелермен берілген.

摆脱影响 Baituo yingxiang—әсерден құтылу.

扮演角色 Banyan juese—рөл ойнау, рөлінде болу.

Ғылыми-техникалық стиль фразеологизмдері.

Ғылыми стиль үшін айтылудағы нақтылық, қарапайымдылық және қисындылық тән, олар едәуір жекелік-авторлық мәннен ажыратылған. Бұл стилдің фразеологизмдері көбінесе машықты сөз тіркестері мен фразеологиялық нақысты сөздермен беріледі.

举例如下 Ju li ru xia—төменде мысал келтіреміз.

无需举例 Wu xu ju li—мысал келтірудің қажеттілігі шамалы.

Фразалық бастамалар — ғылыми-техникалық стильдің сөйлемнің басында қолданылатын фразеологизмдері.

综上所述 Zong shang suo shu—жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе.

值得注意的事 Zhide zhuyi de shi—көңіл аударатын жағдай, ол

Ресми-іскерлік стиль фразеологизмдері.

Өзінің функциялық ерекшеліктеріне байланысты ресми-іскерлік стиль, нақтылықты, анықтықты, дәлдікті қамтамасыз ететін сөздерді қолдануға жол береді. Бұл стилге ұзақ уақыт іскерлік қатынастарда қолданылып жүрген фразеологизмдер тән.

提交首长 Tijiao shouzhang – басшылықтың қол қоюына жіберу.

经上级核准 Jing shangji hezhun – жоғары тұрған ұйымның рұқсатын алу.

1. Войцехович И.В. «Практическая фразеология современного китайского языка». – Москва: АСТ: Восток-Запад, 2007.
2. Шанский Н.Н. «Очерки по русскому словообразованию» М., 1968.
3. Ма Гуо Фан «Yanyu – Xiehouyu – Guanyongyu» (Мақал – астарлы сөз – қалыптасқан тіркестер). – Ляониң, 1961ж.

4. Мәсімхан Д., Әбиденқызы А. «Қытай филологиясына кіріспе»: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2002ж.

5. Горелов В.И. «Лексикология китайского языка». М., 1984.

6. Қалибекұлы Т. «Қазіргі қытай тілінің грамматикасы». – Алматы, 2005 ж.

7. «Джунгуо да бай кэ чуан шу, үй ян вен цзы» (Қытайдың үлкен энциклопедиясы, тіл және жазу бөлімі). – Пекин: Қытай энциклопедиясының баспаханасы, 1998 ж.

В этой статье даются общие сведения о фразеологии китайского языка как лингвистической дисциплине, ее границах и объеме, предмете исследования, задачах и классификации фразеологизмов.

In this article general information about phraseology of the Chinese language as linguistic discipline, its borders and volume, an object of research, tasks and classification of phraseological units are given.

Ө. Күмісбаев, Б. Ермекбаева

«ЖЫЛҚЫ» АТАУЫНЫҢ ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ПАРСЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРІНДЕГІ КӨРІНІСІ

Халқымыз өз тірлігінде төрт түлік малға айрықша мән бергені белгілі. Соның ішінде жылқы малына деген ілтипаты тіпті ерекше екендігі қашаннан аян. Қазақтың көшпелі тұрмысындағы жылқының орны ерекше. Шексіз-шетсіз далада жаяу адам ұзаққа бара алмайды, шаруасын да мезгілінде бітіре алмайды, ал астында аты болса қашқанда құтылып, қуса жетіп дегендей тіршілік ете алады. Сол себептен қазақтың «Жылқы – ердің қанаты» деген сөзі жылқының адам өміріндегі орнын дұрыс көрсетеді. Қазіргі автомобиль, мотоцикл, теміржол, авиация, сумен жүзетін кеме – бәрінің қызметін ерте заманда жалғыз жылқы атқарған /1, 99/.

Қазақ халқы қадым заманнан жылқыны қадірлеп, қастерлейтін халық санатына жатады. Қазақтың лиро-эпостық жырларында, батырлық дастандарында, ежелгі қисса, әфсаналарында, тұлпарлардың тұлпары, жүйріктердің жүйрігі ерекше орын алады. Қазақтың

халық жырларындағы батырлардың қайсысын алсаң да, ішінде жаяуы жоқ және олардың аттары құр көлік емес, батырлардың жан серігі, тіпті тілдесетін, ақыл айтатын кеңесшісі де, Тайбұрыл мен Байшұбар, Тарлан мен Қарақасқа ат қандай қасиетті пырақтар, оларды мал санатына қосуға тіпті аузың да бармайды /1, 100/.

Қазақ халқы секілді, ирандықтар үшін де жылқы малы маңызды, қасиетті жануарлардың бірі болып табылады. Парсы тілінде «жылқы» сөзі «اسب» (эсб) (ертеректе «اسپ») (эсп), «اسبه» (эспа) деп айтылады.

Парсылардың батырлық жырларында да, небір досқа бергісіз аттар көрініс табады, соның бір дәлелі – Иранның аты әлемге әйгілі ақыны Фирдоусидің «Шахнаме» туындысында бірнеше аттың аталуы. Олардың ең маңыздылары – «Шахнаменің» басты кейіпкерлерінің бірі – Рүстемнің аты, ақ ат - «رخش» (Рәхш)